

PERHE, PÄIHTEET JA SUKUPUOLI

MARJA HOLMILA

Suomalaisessa kulttuurissa, niin kuin lähes kaikissa kulttuureissa, miehet käyttävät alkoholia ja myös muita päihteitä enemmän kuin naiset. Mutta miten tätä kulttuurista mallia toteutetaan ja ylläpidetään sukupolvesta toiseen? Tähän kysymykseen vastaaminen edellyttää, että tarkastellaan naisten ja miesten yhteistyötä ja toisiaan täydentäviä rooleja. Feminiininen ja maskuliininen maailma eivät ole toisistaan riippumattomia. Ne eivät ole kaksi erillistä kosmosta, vaan pikemminkin saman kolikon kaksi puolta. Yksi kaikkein ilmaisuvoimaisimmista konteksteista naisten ja miesten kanssakäymisen tarkasteluun on luonnollisesti perheinstituutio. Perhehän tarjoaa foorumin sukupolten välisille arkipäivän kontakteille, ja perheessä myös tapahtuu suurelta osin uusien sukupolvien sosiaalistaminen sukupolirooleihin ja myös päihteiden käyttöön.

Päihteiden ja perheen yhteyttä leimaa usein ongelmakeskeisyys. Päihteiden aiheuttamat ongelmat perheissä ovat sekä yleisiä että vakavia. Päihteet ovat usein mukana ”perhehelvettien” synnys- ja perheitten hajoamisessa. Mutta toisaalta perhe ja muut läheissuhteet ovat myös päihdehaittojen ennaltaehkäisyyn positiivinen voimavara: ne tukevat yksilöä ja sääntelevät päihteiden käyttöä.

Perheen, päihteiden ja sukupuolen tutkimus sisältää täten useita ulottuvuuksia. Tämä artikkeli pyrkii hahmottamaan perheen ja alkoholin välisen suhteen muutosta ja nojaa aiempaan tutkimukseen. Tarkastelussa joudutaan lähes kokonaan rajoittumaan alkoholiin, koska sitä on tutkittu eniten, ja onhan se edelleen huumeiden käytön lisääntymisestä huolimatta Suomessakin tärkein päihde. Oletettavaa kuitenkin on, että erilaatuiset aineet eivät sinänsä liene kovin erilaisia perheen ja sukupuolen kannalta. Tarkastelen tässä katsauksessa kolmea kokonaisuutta: 1. juominen sukupoliroolien ilmaisijana, 2. juomisen formaalinen sääntely perheen sisällä ja mallien siirtyminen sukupolvelta toiselle sekä 3. läheisten elämäntilanteen tulkinnassa tapahtuneet muutokset. Miesten ja naisten väliset biologiset erot ja niiden yhteydet päihteiden käyttöön ja

päihteiden aiheuttamiin haittoihin jäävät tämän tarkastelun ulkopuolelle.

Lähtökohtanani on, että sukupuoli on syytä ymmärtää systeemin ominaisuudeksi mieluummin kuin yksilön ominaisuudeksi tai variaabeliksi. Sukupuoli kuvaa suhdetta paremmin kuin yksilöä. Sukupuoliroolit kertovat siitä, miten naisten ja miesten pitäisi olla suhteessa toisiinsa. Tarkkaan ottaen pitäisikin puhua feminiinisistä ja maskuliinisista piirteistä, ei niinkään naisista ja miehistä, sillä yksilöissä nämä piirteet ilmenevät erilaisina kombinaatioina. Englanninkielinen termi *gender* pyrkii tekemään eron sosiaalisen ja biologisen sukupuolen välillä, mutta suomen kielessä tällaista sanaa ei ole. Miehet ja naiset fyysisinä yksilöinä ovat maskuliinisten ja feminiinisten ominaisuuksien kombinaatioita, ja yksilölliset yhdistelmät ovat monenlaisia. Yksilö voi myös elämänsä aikana muuttua tässä suhteessa, eli siis samankin yksilön kohdalla feminiinisten ja maskuliinisten piirteiden suhde saattaa hänen elinaikanaan muuttua. Valitettavasti empiirisissä tutkimuksissa on pakko tyytyä käyttämään yksilön ”virallista” sukupuolta, ja tästä seuraa usein yksinkertaistuksia tuloksiin. Kulttuurit myös vaihtelevat sen mukaan, miten suuressa määrin ne sievät yksilöllistä variaatiota sukupolirooleissa. Joissakin kulttuureissa on enemmän paineita toimia yhdenmukaisesti oman sukupoliryhmän mallin mukaan, kun taas toisissa sallitaan rikkaampi repertuaari. Suomalainen yhteiskunta on nykyään melko salliva tässä suhteessa.

Toinen lähtökohta tarkastelussani on, että ongelmakäyttäytyminen on aina hyväksytyjen käyttäytymismallien tuote, variaatio, joka lainaa elementtejä vallitsevista käyttäytymismalleista. Patologiat ovat sosiaalisesti tuotettuja ja muuttuvat ajan ja kulttuurin muutosten myötä.

JUOMINEN VALLITSEVIEN SUKUPOLIROOLIEN ILMENTYMÄNÄ

Kaikissa tutkituissa yhteiskunnissa miehet käyt-

Kaavio 1. Alkoholi sukupuoliroolien symbolina vuonna 1900

	Sukupuolirooli	
	Vanha feminiininen rooli	Vanha maskuliininen rooli
Raitis	<i>Vabva</i> Puhdas, naisellinen	<i>Heikko</i> Impotentti, voimaton
Juova	<i>Heikko</i> Irtas ja hillitön	<i>Vabva</i> Väkevä ja miehekäs

Lähde: Eriksen 1999, 49

tävät enemmän alkoholia kuin naiset, ja heillä on myös enemmän alkoholiin liittyviä ongelmia kuin naisilla. Tämän mukaisesti perheet, joissa ongelmainen jäsen on mies, ovat huomattavasti yleisempiä kuin perheet, joissa naispuolisen jäsenen alkoholin käyttö tuottaa perheelle vaikeuksia. Perinteisesti naisten suurin alkoholiongelma on miehen juominen.

Tämä piirre ei ole hävinnyt huolimatta naisten emansipaatiosta, alkoholin arkipäiväistymisestä useimmissa länsimaissa ja muutoksista sukupuolirooleissa. Tämä kaikki lisää haastetta selvittää mallien pysyvyyttä (Wilsnack & Wilsnack 1997, 2).

Useissa tutkimuksissa on todettu alkoholin käytön eri vivahteilla voitavan ilmaista hyvin rikkaasti sukupuolista identiteettiä. Tätä symbolismia on kuvattu paljon kirjoissa ja elokuvissa ja näitä on myös tutkittu (ks. Partanen 1981). Vaikka alkoholista on tullut yhä arkipäiväisempi asia, sitä voidaan edelleen käyttää ilmaisemaan merkityksiä, joita yksilö toivoisi muiden itsessään havaitsevan. Tämä on näkyvintä nuorten ryhmissä, joissa usein rikotaan traditionaalisia koodeja kapinan ilmaisemisen keinona.

Alkoholin symboliset merkitykset muuttuvat ajassa. Viimeksi kuluneet sata vuotta ovat tästä hyvä esimerkki. Tämän artikkelin kannalta 1900-luku on myös sikäli erityisen relevantti, että sen aikana luotiin länsimaisen perheen ihanne, joka opetettiin suurille massoille ja joka sitten vähitellen alkoi joiltakin osin murtua.

Sidse Eriksenin (1999) tutkimus alkoholista sukupuolten välisen suhteen symbolina Tanskassa on kiinnostava. Eriksenin mukaan ”normaalit” naiset eivät enää 1900-luvun alussa käyttäneet alkoholia eivätkä ainakaan osallistuneet juomineihin, mikä oli iso muutos edeltävään vuosi-

sataan verrattuna. Miesten keskuudessa taas juominen oli tuttu ja luonnollinen tapa käyttäytyä. Alkoholista tuli miehyyden symboli ja raittiudesta naisellisuuden symboli (kaavio 1).

Raittiusliikkeen nousun vuosina kuvat feminiinisistä ja maskuliinisista ihanteista haluttiin nähdä vastakkaisina. Naisen raittius haluttiin nähdä ”luonnollisena”, naiseuteen liittyvänä. Vastaavasti mies saattoi korostaa miehyyttään juomalla julkisesti. Tästä seurasi, että täysin raittiin mieheen liittyi helposti heikkouden leima. Naiset taas olivat epäsuorasti vastuussa miesten juomisesta, joko äiteinä tai vaimoina, joiden tuli kodin piirissä ”sivistää” ja rauhoittaa miehiään (Eriksen 1999, 50–54).

1900-luvun puolivälin jälkeen malli alkoi ihanneakin murtua, todellisuutta se ei liene koskaan täysin vastannutkaan. Maskuliininen juomatapa tuli vähitellen pohjoismaisten naisten emansipaation merkiksi, ja tämä oli erityisen keskeistä 1970-luvulla. Naisten oikeutta juoda puolustettiin itsenäisyyden merkinä. Suomessa naiset saivat oikeuden käydä yksin ravintolassa ja nuoret naiset humaltuivat julkisesti samoin kuin miehet menettämättä enää mainettaan kunnon naisina. Perinteinen miehinen juopottelumalli löysi vastakohtansa uuden uratietoisien, kontrolloidun ja tulevaisuuteen orientoituneen miesihanteen synnyssä. Maskuliinisuutta ei välttämättä ilmaistu enää juomisella, eikä keskiluokkainen mies halunnut enää nähdä naisia vastuullisina omasta juomisestaan (kaavio 2).

Eriksenin tutkimus on Tanskan historiasta, joka kuitenkin muistuttaa paljolti Suomen ja muun Skandinavian kehitystä. Esimerkiksi suomalaisten elokuvien muuttunut sisältö 1920-luvulta 1980-luvulle kuvaa tätä hyvin (Holmila & Määttänen 1981). Kenties tämä malli on erityisen kuvaava maille, joissa oli voimakas raittiusliike (jossa naiset olivat erityisen aktiivisia) ja joissa naisten emansipaatio ja hyvinvointivaltion luominen ovat olleet tärkeitä asioita 1900-luvulla. Mahdollisesti se ei kuvaa yhtä hyvin ns. viinimaiden kehitystä, mutta tätä olisi mielenkiintoista tarkastella enemmänkin.

Feminiinisyys ja maskuliinisuus tarjoavat siis juomiselle hyvin erilaisia valintoja verrattuna aikaan sata vuotta sitten. Raittius ei ole enää feminiininen hyve, eikä reipas juominen enää merkki miehisestä voimasta. Mies, joka käyttää runsaasti alkoholia, saattaa näyttää selkärangattomalta ja heikolta, ja raitis nainen saattaa viestittää

muille liiallista traditionaalisuutta ja alistuneisuutta. Nainen, joka osaa juhlia kunnolla, viestittää sen sijaan itsenäisyyttä ja itsevarmuutta. Näiden kulttuuristen stereotyyppien interaktio parisuhteissa muodostaa kovin erilaisia perusmalleja kuin sata vuotta sitten.

PARISUHDE VAIKUTTAA JUOMISEEN

Avioliiton ja vanhemmuuden vaikutus

Yksi aiemman tutkimuksen toistuvimmista tuloksista on, että juominen vaihtelee aviosäädyn mukaan. Runsas juominen on yleisempää eronneiden ja yksinäisten kuin parisuhteessa elävien keskuudessa ((Wilsnack & al. 1984; Leino & al. 1995; Single 1995; Luoto & al. 1998).

Laaja englantilainen tutkimus osoitti, että nuorten eronneiden aikuisten suuri alkoholin kulutus ei johtunut suurkuluttajien muuta suuremmasta eroamisalttiudesta, vaan siviilisäätö oli selittävä tekijä siirryttäessä avioliitosta avioeroon ja miehillä myös naimattomuudesta avioliittoon. Tutkimuksen otos koostui maaliskuun 3.–9. päivänä vuonna 1958 Englannissa, Skotlannissa ja Walesissa syntyneistä miehistä ja naisista. Tutkittavia haastateltiin ensimmäisen kerran 23- ja toisen kerran 33-vuotiaina. Suureksi alkoholinkulutukseksi määriteltiin enemmän kuin 35 annosta viikossa miehille ja vastaavasti 20 annosta naisille. Avio- ja avopuolisot yhdistettiin (Power & al. 1999, 1478–1483).

Eniten alkoholia käyttivät eronneet molemmissa ikäryhmissä, vähiten taas naimisissa olevat. Valikoitumista ei esiintynyt juuri lainkaan kummankaan sukupuolen kohdalla. Paremminkin ne, jotka olivat menossa myöhemmin naimisiin, olivat taipuvaisempia juomaan enemmän. Kaiken kaikkiaan humalajuominen väheni 23 ja 33 ikävuoden välillä, mutta lisääntyi niillä, jotka erosivat tällä välillä verrattuna niihin, jotka pysyivät naimisissa. Erityisesti tämä näkyi vastikään eronneilla. Aiempi runsas alkoholin käyttö ei vähentynyt niillä miehillä ja naisilla, jotka eivät koskaan olleet naimisissa.

Tutkimuksen tekijät päättelivät, että avioliiton hajoaminen oli yhteydessä lisääntyneeseen alkoholin käyttöön erityisesti lyhyellä aikavälillä. Alkoholin käyttöön liittyvät terveyshaitat ilmenevät usein juuri avioeron jälkeen. Niillä, jotka eivät koskaan mene naimisiin, pysyvä runsas alkoholin

Kaavio 2. Alkoholi uutena sukupuoliroolien symbolina noin vuonna 2000

	Sukupuolirooli	
	Uusi feminiininen rooli	Uusi maskuliininen rooli
Raitis	<i>Heikko</i> Itsensä uhraava, omistautuva, traditionaalinen	<i>Vahva</i> Itsensä hallitseva, uratiainen
Juova	<i>Vahva</i> Itsenäinen, varma ja itsetietoinen	<i>Heikko</i> Selkärangan, voimaton ja impotentti

Lähde: Eriksen 1999, 73

käyttö saattaa olla myös yhteydessä heidän suurempaan kuolleisuuteensa (Power & al. 1999, 1477).

Runsaan juomisen väheneminen ensimmäisen avioliiton myötä viittaa siihen, että avioliitolla on suojaava vaikutus erityisesti miehiin. Toisaalta vaikka runsas juominen vähenikin ensimmäisen kerran naimisiin mentäessä, väheneminen ei jatkunut avioliiton jatkuessa niillä, jotka pysyivät naimisissa.

Sukupuolten välillä löytyi ero, kun siviilisäätö ja vanhemmuus erotettiin toisistaan. Miehillä siviilisäädellä näytti olevan ensisijainen vaikutus siirryttäessä sekä avioliitosta avioeroon että naimattomuudesta avioliittoon. Naisilla taas äidiksi tuleminen selitti runsaan alkoholin käytön vähentymistä naimisiin menemisen yhteydessä (Power & al. 1999, 1485).

Puolisoiitten juomatapojen samanlaistuminen

Erityisesti alkoholimitutkimus on osoittanut puolisoiitten juomatapojen välillä vallitsevan voimakkaan yhteyden, mutta samanlaisia tuloksia on saatu myös koko väestöä tutkittaessa (Caetano 1986/87; Corbett & al. 1991; Gleiberman & al. 1992; Hammer & Vaglum 1989; Price & Vandenberg 1980).

Puolisot sopeutuvat toistensa juomatapoihin monella tapaa: juojan elämäkumppanina oleminen lisää todennäköisyyttä juoda ja puolisoiitten juomistiheys ja kerralla juodut määrät muotoutuvat nekin samanlaisiksi. Kanadassa Quebecissä hiljattain tehty tutkimus osoittaa miehen ja vaimon juomistiheydessä ja myös runsaassa alkoholin käytössä vallitsevan yhteyden

(Demers & al. 1999). Vertaillessaan norjalaista ja kanadalaista kulttuuria I. Rossow ja A. Demers (1998) saavat tulokseksi, että parisuhde hillitsee juomista molemmissa maissa, eri ikäryhmissä sekä naisten ja miesten keskuudessa yhtä lailla.

On mahdollista, että puolisoitten juomatapojen yhtäläisyys on seurausta valinnasta siten, että samalla lailla juovat todennäköisemmin löytävät toisensa. Tällöin parin juomisen samanlaisuus olisi olemassa jo ennen liiton aloittamista. Toisaalta eräät tutkimukset osoittavat, että myös avio- tai avoliiton aikana puoliset vaikuttavat aktiivisesti toistensa juomiseen ja myös kontrolloivat sitä ja että puolisoita ympäröivä yhteinen sosiaalinen kenttä vaikuttaa molempiin samansuuntaisesti.

Genevieve Ames oli ensimmäisiä osoittamassa, kuinka tärkeää on ottaa huomioon perheen ja sitä ympäröivän kulttuurin välinen vuorovaikutus. Se, miten perhe kokee alkoholismia, riippuu niin alkoholistin etnografisesta taustasta, sosiaalisesta luokasta kuin iästäänkin (Ames 1985, 436). Sekä J. Ablonin (1985) tutkimus USA:n irlantilaisperheistä että Amesin tutkimus keskiluokkaisista protestanttiperheistä osoittivat, että syvään juurtuneet alkoholiin ja juomatapoihin liittyvät arvot ja uskomukset määrittävät pitkälti perheenjäsenten sopeutumista alkoholisoituneen vanhemman tuhoisaan käyttäytymiseen sekä siihen, missä määrin perhe on halukas osallistumaan hoito- tai ennaltaehkäisyohjelmiin.

On osoitettu, että puolisoitten juomisen samanlaistumiseen tavallisten kanadalaisten keskuudessa vaikuttivat sosioekonominen asema, ikä ja myös perhekulttuuriin liittyvät tekijät, mm. lasten kasvatusroolit ja aviollinen tyytyväisyys. Vaikka samanlaistumisprosessi onkin erilainen erilaisissa tilanteissa, on syytä huomata, että kaikissa ryhmissä ja kaikilla alkoholin käytön tasolla yhteys säilyy positiivisena ja merkittävänä (Demers & al. 1999, 372–373).

Miten parin juomatapojen yhdenmukaistuminen syntyy?

Avio- tai avoliiton aikaansaamaa juomatapojen yhdenmukaistumista on usein kuvattu rooliteorian avulla. On olemassa runsaasti tutkimusaineistoa, joka osoittaa sosiaalisten roolien liittyvän depression, psykologiseen ahdistuneisuuteen, subjektiiviseen hyvinvointiin ja päihteiden käyttöön (Bloomfield & al. 1999, 152; ks. myös Hajema & Knibbe 1998). Robin Room (1996)

painottaa sukupuoliroolien ja interaktion merkitystä. Hän keskustelee tästä sukupuoliroolien eri aspektien kautta: ne ovat seurustelu ja mieltymykset, seksuaalisuus, avioliitto ja kumppanuus, vanhemmuus, ystävyys ja kaverisuhteet, työroolit, epävirallinen sosiaalinen kontrolli, dominointi, väkivalta ja rikollisuus. Juomisen hillitsijän tai varoittelijan rooli on usein naisille annettu positio, kun taas miehen rooli on useammin aloitteen tekijän ja juomiseen ”houkuttelijan” (Holmila 1987; Järvinen 1991; Room & al. 1991). Naisten juomiseen vaikuttaa miesten juominen todennäköisesti enemmän kuin päinvastoin siten, että nainen sopeuttaa omaa juomistaan kohti miehen runsaampaa juomista (Wilsnack & Wilsnack 1997, 46). Elina Haavio-Mannilan ja Marja Holmilan (1986) artikkelissa nuorista suomalaisperheistä todetaan, että yhdessä juominen ja parin onnellisuus liittyvät yhteen.

Nuorten perheiden tutkimus Suomessa, Eestissä ja Moskovassa (Holmila 1987 & 1988) osoitti, että vaimot todennäköisemmin kuin miehet pyrkivät kontrolloimaan puolisoittensa juomista, joskaan tämä ei aina onnistu. Kontrollirytykset saavat usein rituaalisen muodon niin, että mies voi todeta vaimon rakastavan häntä niin kauan, kuin tämä huomauttelee juomisesta. Juomisen kontrolli ja kontrolloidun henkilön juomisen määrä olivat kuitenkin loogisessa suhteessa toisiinsa: mitä enemmän juomista, sitä enemmän kontrollirytyksiä. Perheet, joissa ainakin toinen puolisoista pyrki rajoittamaan toisen juomista, olivat vähemmän onnellisia kuin perheet, joissa kontrollia ei tarvittu tai tapahtunut. Juomisen kontrolli oli siis ristiriitainen tekijä puolisoitten suhteissa. Kontrolli tai ainakin sen myöntäminen haastattelussa oli enemmän työväenluokkainen kuin keskiluokkainen ilmiö (Holmila & Mustonen & Rannik 1990, 509).

Mainitussa tutkimuksessa miehet ja naiset näyttivät suhtautuvan eri tavoin puolison rajoittamispyrkimyksiin. Miehet näyttivät naisia enemmän käyttävän vaimon huomauttelua omien pyrkimystensä tukena. He pyrkivät noudattamaan vaimon neuvoja – ainakin sanoissa ja pyrkimyksissä. Miehet, jotka eivät koskaan juoneet enemmän kuin itse halusivat, olivat vähemmän halukkaita kuuntelemaan vaimon neuvoja kuin miehet, jotka olivat ylittäneet itse asettamansa rajat. Kuitenkin yli 50 prosenttia niistäkin miehistä, joiden itsekontrolli omasta mielestä pelasi, ilmoitti yrittäneensä juoda vähemmän, jos vaimo siihen ke-

hotti. Vain kolmannes ilmoitti yksinkertaisesti olevansa välittämättä toisen puheista. Naisilla suuntaus oli päinvastainen. Mitä useammin nainen oli kyvytön pysymään itsekontrollinsa rajoissa, sitä useammin hän jätti huomiotta myös puolison kontrolliyritykset. Aviomiehillä näyttäisi olevan vain vähän vaikutusta siihen, miten naiset kontrolloivat juomistaan (Holmila 1988, 85).

Näyttäisi siis siltä, että miehet ulkoistavat juomiskontrollinsa useammin kuin naiset ja hyväksyvät ”holhouksen” vastaan mukisten mutta kiittollisina. Naiset taas kokevat miesten vaikutusyritykset kritiikkinä omaa naisellisuuttaan kohtaan ja ovat usein myös epäluuloisia miehen motiivien suhteen. Runsaasti juovien naisten elämäntilanteelle on melko tyypillistä, että heidän partnerinsa juovat vielä enemmän (Holmila 1991). Äidin rooli näyttäisi olevan kaikkein voimakkain naista runsaasta juomisesta irrottava tekijä (Koski-Jännes 1992; Ahlström 1987).

Skandinaviassa formaali valtiollinen kontrollikoneisto on aiemmin myös käyttänyt naisia agentteina miesten juomisen kontrollissa (Frånberg 1987; Järvinen 1991). Tämän perinteen mukaisesti suomalaiset miehet usein kuvaavat elämäntarinaansa edestakaisena liikkeenä hyvän naisen kanssa tasaantumisen ja vapautteen ja juomisetkiin ryhtymisten välillä (Alasuutari 1986).

Vieläkö nämä perinteiset naisen ja miehen roolit näkyvät suomalaisessa perhe-elämässä? Tämä on yksi niistä kysymyksistä, joihin tutkimuksen olisi hyvä paneutua.

Naisten pyrkimykset jarrutella miesten juomista eivät nouse vain altruistisista tavoitteista. Päihtyneet puoliset tai partnerit ovat vaarallisia. Fyysinen väkivalta on usein osa alkoholiongelmaisten perhe-elämää (Holmila 1997, 157). Väkivallan ja päihteen käytön yhteydestä on olemassa tutkimuksia sekä Suomesta että muista maista (ks. Heiskanen & Piispa 1998).

Robin Roomin mukaan mies voi käyttää juomista dominoinnin välineenä. Room toteaa, että erityisesti tilanteissa, joissa perinteinen miehen valta on uhattuna, alkoholi legitimoit dominanssia ja väkivaltaa. Pelkkä uhkaus juomaan lähtemisestä vastaa lyömään kohotetun kepin tehoa: väkivallan uhka voi terrorisoida alistettua osapuolta pitkän aikaa, ilman että mitään uhkauksia väkivallan käytöstä on tarpeen esittää (Room 1980).

Yleiset kulttuuriset käsitykset ja leimat syntyvät valtaväestön ehdoilla, mutta ne sisältävät myös yrityksiä saada hallintaan vakavia päihdeongelmiakin koskevat arkihavainnot. Maallikkokäsitykset saavat aineksia ammattilaiskeskusteluista, mutta kantavat myös mukanaan syviä kansanperinteestä nousevia rakennelmia. Tämä artikkelin kannalta keskeinen aihe on päihdeongelman ja hänen perheenjäsentensä suhde. ”Läheisriippuvuus” tai käsite *codependency* on viime vuosikymmeninä ollut yksi merkittävimmistä viitekehyksistä ja käsitteistä, joiden avulla niin ammatillaiset kuin suuri yleisökin ovat pyrkinet hahmottamaan alkoholiongelmaisen läheisenä olemista. Viime aikoina on kuitenkin julkaistu useita kriittisiä kirjoituksia läheisriippuvuuden käsitteestä, ja ne kaikki ovat tuoneet esille käsitteen epäselvyyden (Asher 1992; Krestan & Bepko 1991; Hands & Dear 1994). Keskeisin väite näissä kirjoituksissa on, että yhdenmukainen käsitys puuttuu ja että määritelmät ovat monimielisiä. Lisäksi mitään määritelmistä ei ole validoitu empiirisesti. Toisaalta on kuitenkin todettu, että läheisriippuvuus-ajattelusta lähtevät itseapuryhmät (esim. Al-Anon ja Codependent Anonymoys) ja itseapukirjallisuus, joita kumpiakkin on runsaasti, ovat olleet ja tulevat edelleen olemaan tärkeä apu hyvin monille ihmisille hyvin monissa maissa. Läheisriippuvuus-käsitettä onkin luonnehdittu laajaksi, epämääräiseksi mutta rikkaaksi ”maallikkohypoteesiksi” (Roman 1993).

Ammattilaispiireissä vaihtoehtoisia tapoja käsitteellistää läheisten elämäntilannetta on mm. *coping*, jota erityisesti Jim Orford on kehittänyt (Orford & al. 1992; Orford 1998). Juojien läheisistä tehty laadulliset tutkimukset ovat tuoneet esiin ajatuksen läheisen pitkästä ”urasta”. Klassinen tutkimus, joka Norman K. Denzinin mukaan ”hallitsi lähes neljän vuosikymmenen ajan ymmärtämystä alkoholistiperheistä ja vaimon paikasta perheessä” (ks. Asher 1992), on Joan Jacksonin tutkimus (1956) sosiaalisesta mukautumisesta ennen alkoholismin ilmenemistä perheessä, sen aikana ja sen jälkeen. Kahden viimeaikaisen alkoholistien vaimojen tilannetta ymmärtämään pyrkineen tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä ovat symbolinen interaktionismi ja perheenjäsenten tilanteen näkeminen ”urina” (Wiseman 1991; Asher 1992).

Kaavio 3. Alkoholiin liittyvien sukupuoli- ja läheisroolien muutokset 1900-luvulla; hypoteesi

”Perinteinen”	”Uusi”
Juominen kuuluu vain maskuliinisuuteen	Juominen kuuluu sekä feminiinisuuteen että maskuliinisuuteen
Mies hyväksyy perheenjäsenen holhouksen	Mies hyväksyy perheenjäsenen holhouksen osittain
Nainen ei tarvitse juomissaan holhousa, koska juo vain vähän	Naisen ei hyväksy holhousa
Nainen on perheenjäsen, mies yksilö	Molemmat ovat yksilöitä enemmän kuin perheenjäseniä
”Narkissos” on mies ja ”Kaiku” on nainen	”Narkissos” ja ”Kaiku” ovat sukupuolineutraaleja rooleja
Riippuvuus läheissuhteissa on luonnollista	Läheisriippuvuus on patologista

Feminiinisuuden ja maskuliinisuuden kulttuuristen mallien ja sukupuolten välisen läheisinteraktion kannalta läheisriippuvuuden käsite tarjoaa kaikista rajoituksistaan huolimatta ehkä sittenkin kiintoisimman ajatuskehikon. T. Cermakin artikkeli sisältää jännittävän keskustelun narsismin ja läheisriippuvuuden välisestä suhteesta, jossa Cermak ammentaa sekä ikaikaisesta Narkissos-myytistä että narsismin dysfunktionaalisia piirteitä koskevasta modernin ajan psy-

kiatrisesta tutkimuksesta. Näitä kahta yhdistävän linkin toi esille jo Sigmund Freud, joka kirjoitti, että ”toisen henkilön narsismi vetää suuresti puoleensa sellaista henkilöä, joka on luopunut osasta omaa narsismiaan ja etsii idealisoitua rakkautta” (ks. Cermak 1990, 134). Narkissoksen ja Ekhon eli Kaiun suhde on jo kreikkalaisen taruston ilmentämä kulttuurinen syvärakenne, johon läheisriippuvuus-käsite pitkälti pohjaa. Kun Narkissos torjuu Kaiun synnyttämät tunteensa ja huutaa raivoissaan, että ”kuolen ennemmin kuin annan sinulle vallan itseni yli”, Kaiku luonnollisesti vastaa: ”Annan sinulle vallan itseni yli” (Cermak 1990, 140).

Nyt voimmekin esittää hypoteesin alkoholin käytön, sukupuoliroolien ja läheissuhteiden muuttumisesta 1900-luvun aikana (kaavio 3).

Kaavio 3 tuo vain luettelonomaisesti esille muutoksen ulottuvuuksia ja liikkuu hypoteesien tasolla. Jatkotutkimuksen tehtäväksi asetuisikin ennen kaikkea tarkastella, missä määrin hahmoteltu muutos on todellinen, ihmisten käyttäytymisen tasolla näkyvä, ja missä määrin vain asenteita ja ideologiaa koskeva. Olisi tutkittava sekä valtaväestöä, jolla ei välttämättä ole kovin syvällisiä omia havaintoja päihdehaitoista, että niitä perheitä tai läheissuhteita, joissa ongelmat ovat oma-kohtaisia. Lähtökohta-ajatuksena on, että kukin kulttuuri ja aikakausi tuottaa inhimillisiin ongelmiin omat muotonsa ja selityksensä. Tätä kautta myös tällainen tutkimus saa perustelunsa: yksilöllisiä ongelmia on aina helpompi hoitaa, ehkäistä ja kestää, jos ne osataan asettaa laajempiin yhteyksiinsä.

KIRJALLISUUS

- Ablon, J.: Irish-American Catholics in a West Coast Metropolitan Area. P. 395–409. In: Bennett, L. & Ames, G. (eds.): The American Experience with alcohol contrasting cultural perspectives. New York and London: Plenum Press, 1985
- Ahlström, S.: Women’s use of alcohol. P. 109–132. In: Simpura, J. (ed.): Finnish Drinking Habits. Results from interview surveys held in 1968, 1976 and 1984. The Finnish Foundation for Alcohol Studies, vol. 35. Jyväskylä: Gummerus Oy, 1987
- Alasuutari, P.: Alcoholism in its cultural context: the case of blue-collar men. *Contemporary Drug Problems* 13 (1986), 641–686
- Ames, G. M.: (1985): Middle-Class Protestants. Alcohol and the family. P. 435–458. In: Bennett, L. &

Ames, G. (eds.): The American Experience with alcohol contrasting cultural perspectives. New York and London: Plenum Press, 1985

Asher, R.: Women with alcoholic husbands. Ambivalence and the trap of codependency. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1992

Bloomfield, K. & al.: Alcohol Consumption and Alcohol Problems among Women in European Countries. A EU BIOMED-II Concerted Action. Project Final Report, June 1999

Caetano, R.: Drinking and Hispanic-American family life: The view outside the clinic walls. *Alcohol and Health Research World II* (1986–87): 2, 26–33

Cermak, T.: The relationship between codependence and narcissism. P. 131–152. In: Rivinus, M. (ed.): Children of chemically dependent parents. Multiper-

spectives from the cutting edge. New York: Brunner/Mazel Publishers, 1990

Chilcoat, H. D. & Breslau, N.: Alcohol disorders in young adulthood: effects of transitions into adult roles. *Journal of Health and Social Behavior* 47 (1996), 339–349

Corbett, K. & Mora, J. & Ames, G.: Drinking patterns and drinking related problems of Mexican-American husbands and wives. *Journal of Studies on Alcohol* 52 (1991), 215–223

Demers, A. & Bisson, J. & Palluy, J.: Wives' convergence with their husbands' alcohol use: social conditions as mediators. *Journal of Studies on Alcohol* 60 (1999), 368–377

Eriksen, S.: Alcohol as a Gender Symbol. *Scandinavian Journal of History* 24 (1999), 46–73

Frånberg, P.: The Swedish snaps: A history of booze, Bratt, and bureaucracy. A summary. *Contemporary Drug Problems* 14 (1987), 557–611

Gleiberman, L. & Harburg, E. & DeFrancisco, W. & Schork, A.: Familial transmission of alcohol use: V. Drinking patterns among spouses, Tecumseh, Michigan. *Behav. Genet.* 22 (1992), 63–79

Haavio-Mannila, E. & Holmila, M.: Juomiskumppanuus ja juomisen rajoittaminen perhesuhteiden ilmaisijana. *Sosiologia* 23 (1986): 2, 117–126

Hajema K.-J. & Knibbe, R. A.: Changes in social roles as predictors of changes in drinking behaviour. *Addiction* 93 (1998), 1717–1727

Hammer, T. & Våglum, P.: The increase in alcohol consumption among women: A phenomenon related to accessibility or stress? A general population study. *British Journal of Addiction* 84 (1989), 767–775

Hands, M. & Dear, G.: Co-dependency: a critical review. *Drug and Alcohol Review* 13 (1994): 4, 437–447

Heiskanen M. & Piispa, M.: Usko, toivo, hakkaus. Kyselytutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta. Tilastokeskus. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Oikeus: 1998:12. Sukupuolten tasa-arvo. Helsinki 1998

Holmila, M.: Young families and alcohol use in Finland and the Soviet Union. *Contemporary Drug Problems* 14 (1987), 649–672

Holmila, M.: Wives, husbands and alcohol. A study of informal drinking control within the family. Helsinki: Finnish Foundation for Alcohol Studies, 1988

Holmila, M.: Social control experienced by heavily drinking women. *Contemporary Drug Problems* 18 (1991), 547–571

Holmila, M.: Family and other close persons. P. 154–169. In: Holmila, M. (ed.): *Community Prevention of Alcohol Problems*. Hampshire and London: MacMillan Press Ltd, 1997

Holmila, M. & Määttänen, K.: Suomalaisen miehen viinaisia suhteita. *Sosiologia* 18 (1981): 2, 124–133

Holmila, M. & Mustonen, H. & Rannik, E.: Alcohol use and its control in Finnish and Soviet marriages. *British Journal of Addiction* 85 (1990), 509–520

Jackson, J. K.: The adjustment of the family to the crisis of alcoholism. *QJ Studies Alcohol* 15 (1956), 562–586

Järvinen, M.: The controlled controllers. *Women,*

men and alcohol. Contemporary Drug Problems 18 (1991), 389–406

Koski-Jännes, A.: Alcohol addiction and self-regulation. A controlled trial of a relapse prevention program for Finnish inpatient alcoholics. Helsinki: The Finnish Foundation for Alcohol Studies, 1992

Krestan, J. A. & Bepko, C.: Co-dependency: the social reconstruction of female experience. *Journal of Feminist Family Theory* 3 (1991), 49–66

Leino, E. V. & Ager, C. R. & Fillmore, K. M. & Johnstone, B. M.: A meta-analysis of multiple longitudinal studies from the Collaborative Alcohol-Related Longitudinal project. *American Journal on Addictions* 4 (1995), 141–149

Luoto, R. & Poikolainen, K. & Uutela, A.: Unemployment, sociodemographic background and consumption of alcohol before and during the economic recession of the 1990's in Finland. *International Journal of Epidemiology* 27 (1998), 623–629

Orford, J.: The coping perspective. P. 128–149. In: Velleman, R. & Copello, A. & Maslin, J. (eds.): *Living with drink. Women who live with problem drinkers*. London and New York: Longman, 1998

Orford, J. & Ringby, K. & Miller, T. & Todd, A. & Bennett, G. & Velleman, R.: Ways of coping with excessive drug use in the family: a provisional typology based on the accounts of fifty close relatives. *Journal of Community and Applied Social Psychology* 2 (1992), 163–183

Partanen, J. (ed.): *The Finnish intoxication on the screen. Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu* 143. Helsinki 1981

Power, C. & Rodgers, B. & Hope, S.: Heavy alcohol consumption and marital status: disentangling the relationship in a national study of young adults. *Addiction* 94 (1999): 10, 1477–1487

Price, R. A. & Vandenberg, S. G.: Spouses' similarity in American and Swedish couples. *Behav. Genet.* 10 (1980), 59–71

Roman, P. (Book review): *The other half: wives of alcoholics and their social-psychological situation*, by Jacqueline P. Wiseman. *Deviant Behaviour* 14 (1993), 266–270

Room, R.: Alcohol as an instrument of intimate domination. Paper presented at the annual meeting of the Society for the Study of Social Problems, New York, August, 1980

Room, R.: Gender Roles and Interactions in Drinking and Drug Use. *Journal of Substance Abuse* 8 (1996): 2, 227–239

Room, R. & Greenfield, T. K. & Weisner, C.: 'People who might have liked you to drink less'; changing responses to drinking by U.S. family members and friends, 1979–1990. *Contemporary Drug Problems* 18 (1991), 573–595

Rossow, I. & Demers, A.: A paper presented at the 24th Annual Alcohol Epidemiology Symposium of the Kettil Bruun Society for Social and Epidemiological Research on Alcohol, Florence, Italy, June 1–5, 1998

Single, E. W. & Brewster, J. M. & MacNeil, P. & Hatcher, J. & Trainer, C.: The 1993 General Social Survey 1: alcohol use in Canada. *Canadian Journal of Public Health* 86 (1995), 397–401

Wilsnack, R. W. & Wilsnack, S. C. (eds.): Gender and alcohol: Individual and social perspectives. New Brunswick, NJ: Rutgers Center of Alcohol Studies, 1997

Wilsnack, R. W. & Wilsnack, S. C. & Klassen, A. D.: (1984) Women's drinking and drinking problems:

patterns from a 1981 national survey. *American Journal of Public Health* 81 (1984), 305–318

Wiseman, J.: *The other half: wives of alcoholics and their social-psychological situation*. New York: Adeline de Gruyter, 1991.